

МЕМОРІАЛЬНО-МОНУМЕНТАЛЬНИЙ ПРОСТІР МІСТА КАЛИНІВКА ЯК ВИЯВ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ

І. А. Гуменчук, Н. Р. Темірова

Анотація. У статті досліджується візуальна складова у формуванні історичної пам'яті мешканців малого міста. Огляд символічного простору, основу якого складає культурна спадщина, свідчить про його залежність від політичних і соціально-економічних процесів. Предметом дослідження виступають монументальні об'єкти міста Калинівки, присвячені учасникам Другої світової війни. Спираючись на методи узагальнення, контент-аналізу, історико-типологічний, вдалося дійти таких висновків. Монументально-меморіальний простір щодо Другої світової війни у Калинівці формувався впродовж 1955–2014 рр. Найбільше пам'ятників було встановлено протягом 1970-х рр. Загалом у меморіальному просторі міста монументи, присвячені Другій світовій війні, переважають, внаслідок чого колективні уявлення про останню світову війну передаються з покоління до покоління.

Ключові слова: меморіально-монументальний простір, історична пам'ять, місця пам'яті, пам'ятник.

У формуванні історичної пам'яті і національної свідомості народу важливу роль відіграє культурна спадщина. Візуальний компонент, що включає монументальні пам'ятники, пам'ятні місця, будинки, меморіальні комплекси, цвинтарі, окремі поховання, створює меморіальний простір, який не лише відображає історичне минуле, а й активно формує суспільні погляди громадян. Історики, культурологи, мистецтвознавці, політологи звертаються до проблем культурної спадщини, її ролі у духовному відродженні суспільства, формуванні історичної пам'яті. Поширеною у вивченні «історії пам'яті», за словами французького дослідника П'єра Нора, є «докладна інвентаризація національної пам'яті», що концептуалізує ідею нації в монументах, символах, національних святах, мистецьких творах, місцях пам'яті, які в широкому сенсі включають в себе реальну та альтернативну історію, виступають «моментом національної історії». У конкретному, більш вузькому сенсі, ми можемо застосувати цей влучний термін до локальних пам'ятних місць, пов'язаних з історичними подіями, які відіграють важливу роль у формуванні історичної пам'яті, «фундаменту національної ідентичності». Формування історичної пам'яті, відтворення нашого минулого, у тому числі через історико-культурну спадщину, стає нагальною потребою сьогодення.

Проблематика меморіального простору та місць пам'яті здобула доволі широкий резонанс у науковому середовищі від середини 1980-х рр. Концептуальне підґрунтя становить доробок західноєвропейських науковців М. Гальбакса, П. Нора, П. Коннертона щодо категорій «історична пам'ять», «місця пам'яті». Важливе значення для даної розвідки є висновок М. Гальбакса про те, що соціальне середовище обмежує і впорядковує спогади у просторі та часі, служить джерелом цих спогадів, тому без систематичної підтримки з боку колективу індивідуальні спогади зникають [1]. У даному дослідженні спиратимемося на ідею П. Нора про потрактування місць пам'яті як форму, в якій існує комеморативна свідомість в історії, що його ігнорує, водночас потребує його [2]. Заслугує на увагу аналіз П. Коннертоном двох вимірів колективної пам'яті: «тілесної пам'яті» та «пам'яті-звички» [3]. Регіональний вимір проблеми представлений працею місцевих краєзнавців В. Загилила та М. Запорожця, які підготували популярний нарис про Калинівку [4]. У контексті проблематики місць пам'яті на українському матеріалі напрацювання здійснили О. Гайдай у монографії «Кам'яний гість. Пам'ятники Леніну в Центральній Україні» та О. Гриценко у дослідженні «Пам'ять місцевого виробництва. Трансформація символічного простору та історичної пам'яті в малих містах України» [5]. Виходячи із загальної історіографічної ситуації, мета даного дослідження полягає в аналізі меморіального простору міста Калинівки щодо подій Другої світової війни.

Джерелом даного дослідження виступили речові історичні джерела, а саме пам'ятки матеріальної культури, меморіальні монументи міста Калинівка, присвячені Другій світовій війні.

На території міста Калинівка, районного центра у Вінницькій області, населення якого складає близько 20 тис. осіб, існує п'ять меморіальних монументів, приурочених Другій світовій війні: пам'ятник 98 воїнам – землякам, загиблим на фронтах; братська могила 30 членів Вінницької більшовицької організації, і 432 радянських воїнів, загиблих при звільненні міста та навколишніх сіл; пам'ятник вчителям і учням ЗСО №3, загиблим на фронтах війни; пам'ятник партизанам; пам'ятник Миколі Степовому.

Розглянемо кожен з об'єктів. Пам'ятник 98 воїнам – землякам, загиблим на фронтах, знаходиться у місті Калинівка на вул. Григорія Сковороди, колишній вулиці Шмідта. Пам'ятник розміщено у місці великого скупчення людей, адже поруч розташовані магазини, зупинка громадського транспорту, садочок, школа та залізничний вокзал, а також головна магістраль при в'їзді в місто з Вінницького напрямку. Його відкрили у 1972 р. Авторами даного монументу є львівська скульптурно-керамічна фабрика. Його виготовлено із залізобетону. Пам'ятник складається з постаменту та експозиції. Постамент має три частини. Першою є клумба трикутної форми, на якій час від часу ростуть квіти. На другій частині постаменту викарбовано прізвище та ініціали, а також рік народження 98 воїнів Червоної армії. Написи набиті малим шрифтом і розміщені у п'ять колонок. Композиція пам'ятника стоїть на третій частині постаменту з написом «Вічна слава героям», який в вибитий великими золотими літерами на чорному фоні. Напис чітко видно, навіть тим, хто просто проходить повз пам'ятник. Композиція складається з молодого чоловіка та дівчинки і хлопчика молодшого шкільного віку. Молодий чоловік представлений у військовій формі, касці та з автоматом за плечима. Однією рукою він підтримує автомат, іншою обіймає дівчинку за плече. Хлопчик і дівчинка в експозиції приблизно одного зросту. Дівчинка одягнута в спідницю та блузку з довгим рукавом, хлопчик – у штани та сорочку з коротким рукавом. У дітей на ший зав'язаний піонерський галстук. Композиція пофарбована в золотий колір. Територія пам'ятника загороджена низьким металевим парканом, пофарбованим у блакитний колір. Навколо паркану ростуть високі дерева: сосни, ялини, верба. До пам'ятника веде доріжка з бетонних блоків.

Пам'ятник на місці братської могили тридцяти членів Вінницької більшовицької організації і 432 радянських воїнів, загиблих при звільненні міста та навколишніх сіл, урочисто відкрили у 1955 р. Його авторами є члени Київського художнього фонду. Виготовлений пам'ятник граніту, а постамент – із залізобетону. Пам'ятник заввишки 2 метри стоїть на постаменті розміром 4 x 2 x 2 метри. Взятий під охорону 10 червня 1971 р. Він знаходиться в центрі міста в людному місці поблизу магазини, банки органи місцевого управління, будинок культури. Кожного року до свята Перемоги та дня пам'яті біля пам'ятника відбуваються меморіальні акції. На чотиригранному постаменті встановлено бронзову скульптуру воїна (заввишки 6 метрів). Скульптура воїна пофарбована в золотий колір. Молодий хлопець одягнутий у військову форму та плащ. Його голова опущена до низу, в лівій руці він тримає каску, а правою рукою тримає ритуальний вінок, з правого плеча воїна звисає автомат. З лицьового боку на постаменті – бронзова зірка. Перед скульптурою на стилобаті під нахилом вмонтована плита з написом рельєфними бронзовими літерами. Перед написом на забрукованому графітними плитами розташовано майданчик у колі з бронзовим вінком, з зірки палає вічний вогонь. На меморіалі під нахилом укладено двадцять одну меморіальну плиту (1,1x 0,6 метра) з вирізьбленими прізвищами 371 воїна. На даний час пам'ятник перебуває на реконструкції.

На території школи № 3 м. Калинівка є пам'ятник «Вчителям і учням СШ № 3, загиблим на фронтах Великої Вітчизняної війни», який відкрили у 1970 р. Він знаходиться на вулиці Григорія Сковороди, колишній вулиці Шмідта. Пам'ятник повністю виготовлений з граніту. Він розташований при вході у школу. Його висота становить 1.8 метра, об'єм – 0,40 x 0,80 x 1 метр. Пам'ятник узятий під охорону 9 червня 1977 р.

Розроблений пам'ятник місцевими майстрами у вигляді плити. У правому верхньому куті зображено обличчя людини та рука, на якій палає вогонь. На пам'ятнику вибиті написи «З школи – на фронт. З бою – в безсмертя» та «Їх кожен крок нащадки вдячні будуть нести у серці й пам'яті завжди!». Посередині пам'ятника золотими чорнилами зображена гілочка з шістьма листочками. Внизу пам'ятника є напис «Учням і вчителям рідної школи які віддали життя за Батьківщину». У нижньому лівому куті вибито рік відкриття пам'ятника «1970 р.», у нижньому правому куті назва міста «м. Калинівка». Всі написи вибиті великими літерами та зафарбовані золотими чорнилами. За пам'ятником росте велика кедрова ялина.

Пам'ятник партизанам встановлено на вулиці Незалежності, колишній вулиці Леніна. Монумент розміщений у людному місці – поблизу центральна дорога міста, ринок, залізнична станція. Пам'ятник урочисто відкрили у 1983 р. Автором монумента є скульптор з міста Вінниця Г. А. Устинов. Пам'ятник виготовлений з бетону. Розмір композиції – 3 метри, постаменту – 1 метр. Пам'ятник взятий під охорону 20 лютого 1985 р. Постамент у формі куба, на якому є дошка чорного кольору прямокутної форми з написом «Партизанам, які діяли в роки Великої Вітчизняної війни на території Калинівського району». Напис вибито білими чорнилами великим шрифтом. У композиції представлено молодого чоловіка, який сидить на правому коліні з догори піднятою правою рукою, в якій горить вогонь. Чоловік представлений кремезних розмірів, одягнутий у сорочку, яка є не застібною, штани, пояс з великою пряжкою та великі чоботи. Композиція пофарбована в чорний колір. У 2019 р. Калинівська міська рада реконструювала монумент і прилеглу територію. Враховуючи незадовільний технічний стан ключових конструкцій пам'ятника, адже він був встановлений ще у 1980-ті рр., в рамках проекту капітального ремонту паркової зони м. Калинівка здійснено реконструкцію пам'ятника та облаштування прилеглої території. Старі бетонні плити замінено бруківкою з візерунком національної вишивки хрестиком, встановлено новий гранітний постамент і реставровано скульптуру воїна, локацію обсаджено туями. Окрім того, встановлено підсвітку самого пам'ятника та додаткові антивандальні світлодіодні світильники поміж бруківкою.

Протягом двадцяти років незалежності України в Калинівському районі було відкрито один пам'ятник Герою Радянського Союзу Миколі Степовому в 2014 р. на території загальноосвітньої школи № 1, яка знаходиться в центрі міста. Цей задум належав колишньому випускнику Миколі Івашуку. Пам'ятник складається з постаменту та погруддя. Постамент сірого кольору, на ньому вибите повне ім'я та роки життя М. Степового. Погруддя представлене зображенням молодого чоловіка у військовій формі з медалями на лівому передпліччі. На даний час погруддя знаходиться на реконструкції через численні тріщини.

Варто зазначити, що кожного року до дня Перемоги та дня Пам'яті в незалежності чи є урочистості жителі міста покладають живі квіти. Всі пам'ятники знаходяться в охайному стані. Кожної весни комунальне підприємство «Калинівський Благоустрій» прибирають, а також висаджують квіти на клумбах навколо пам'ятників.

Отже, монументально-меморіальний простір щодо Другої світової війни у Калинівці формувався впродовж 1955–2014 рр. Найбільше пам'ятників було встановлено протягом 1970-х рр., що, ймовірно, пов'язано з формуванням Калинівки до рівня міста районного значення, рішення про що було прийнято у 1979 р. Президією Верховної Ради України. Також слід узяти до уваги, що 1970-ті рр. в історії України та Вінниччини були часом активного формування радянської ідентичності, адже у 1977 р. була прийнята остання Конституція СРСР, в якій з'явилася дефініція «нова спільнота – радянський народ». Показово що в роки Незалежної України встановлено лише один пам'ятник – Герою Радянського Союзу, учаснику Другої світової війни. Профінансовано було цей об'єкт меценатом, а не держаною адміністрацією. Останніми роками у місті зростає кількість реконструкцій пам'ятників. Загалом у меморіальному просторі Калинівки монументи,

присвячені Другій світовій війні, переважають, внаслідок чого колективні уявлення про останню світову війну, шанобливе ставлення до полеглих за свободу своєї землі передаються з покоління до покоління.

Анотація. В статті досліджується візуальна складова в формуванні історичної пам'яті жителів невеликого міста. Обзор символічного простору, основу якого становить культурна спадщина, свідчить про його залежність від політичних і соціально-економічних процесів. Предметом дослідження виступають монументальні об'єкти міста Калиновки, присвячені учасникам Другої світової війни. Спираючись на методи узагальнення, контент-аналізу, історико-типологічного, вдалося зробити наступні висновки. Монументально-меморіальний простір стосовно Другої світової війни в Калиновці сформувався протягом 1955–2014 рр. Найбільше пам'ятників було встановлено в період 1970-х рр. Усього в меморіальному просторі міста пам'ятники, присвячені Другої світової війни, переважають, в результаті чого колективні уявлення про останню світову війну передаються з покоління в покоління.

Ключові слова: меморіально-монументальний простір, історична пам'ять, місця пам'яті, пам'ятник.

Abstract. The article explores the visual component of shaping the historical memory of small town residents. An overview of the symbolic space, based on cultural heritage, testifies to its dependence on political and socio-economic processes. The subject of research is the monumental objects of the city of Kalynivka, dedicated to the participants of the Second World War. Based on the methods of generalization, content analysis, historical and typological, it was possible to reach such conclusions. The monumental memorial space for the Second World War in Kalynivka was formed during 1955–2014. Most of the monuments were erected during the 1970s. In general, in the memorial space of the city, the monuments dedicated to World War II prevail, whereby collective perceptions of the last world war are passed on from generation to generation.

Key words: memorial space, historical memory, memory sites, monument.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хальбакс М. Колективна і історична пам'ять. *Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре.* 2005. № 2–3. С. 12–35.
2. Нора П. *Теперішнє, нація, пам'ять.* Київ: Кліо, 2014. 272 с.
3. Коннертон П. *Як суспільства пам'ятають.* Київ: Ніка центр, 2013. 184 с.
4. Загило В., Запорожець М. *Калинівка.* Одеса: Маяк, 1981. 48 с.
5. Пам'ять місцевого виробництва. Трансформація символічного простору та історичної пам'яті в малих містах України / О. Гриценко. Київ: К.І.С., 2014. 352 с.
6. Гайдай О. Кам'яний гість. Пам'ятники Леніну в Центральній Україні. Київ: К.І.С., 2018. 280 с.

УДК 340.15:004-029:93/94(045)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Б. В. Довгань, О. В. Мартинюк

Анотація. У статті проаналізовано підходи до визначення поняття «інформаційна війна» вітчизняних та зарубіжних дослідників, висвітлено приклади застосування інформаційних методів боротьби на різних етапах розвитку суспільства, охарактеризовано еволюцію інформаційних війн у ХХІ столітті.

Ключові слова: інформаційна війна, гібридна війна, інформаційно-психологічні прийоми, пропаганда, агресія.

На сучасному етапі розвитку суспільства все більшої популярності набуває поняття «інформаційна війна». Сьогодні інформаційно-психологічні методи боротьби активно використовуються провідними країнами світу для посилення власної лідерської позиції на міжнародній арені та задоволення вигідних для себе політичних, економічних та інших інтересів. Незважаючи на думку різних експертів з даного питання, які вважають, що використання інформаційних прийомів є характерним виключно для ХХ–ХХІ століття, існує